

کتابخوانی در مدار ایستگاه مطالعه (نگاهی به کتابخانه‌های کوچک عمومی رایگان)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

زینب صفوی
کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی نهاد کتابخانه‌های عمومی
safavi2009@gmail.com

توسعه شرط بقا و حیات یک جامعه است. دنیای امروز با سرعت در حال حرکت و تکامل است، در چنین شرایطی موفقیت از آن جوامعی است که همگام با این تحولات حرکت می‌کنند. در دنیای رقابتی امروز برای عقب نماندن از قافله پیشرفت و توسعه، کشورها یا باید توان اقتصادی بالایی داشته باشند و یا سرمایه‌های فکری خویش را دستمایه پیشرفت و توسعه خود سازند. به نظر می‌رسد اقتصاد دانش محور در کشورهای جهان سوم که توان اقتصادی ضعیفتری در مقایسه با جوامع توسعه‌یافته دارند نقش مؤثرتری در پیشرفت و تحول جامعه به عهده دارد. یکی از مشکلاتی که در بیشتر کشورهای جهان سوم و در حال توسعه وجود دارد پدیده فقر مطالعاتی است که تهدید بزرگی برای کشورها به شمار می‌آید. ایرانیان با وجود سابقه درخشان و دیرینه فرهنگی و همچنین تأکید دین مبین اسلام بر مطالعه، کمتر از حد انتظار به این امر می‌پردازند (معرف‌زاده و ایرجی، ۱۳۸۹، ص. ۱۴۴). تا کنون طرح‌ها و برنامه‌های مختلفی از سوی نهادهای فرهنگی برای افزایش جذب افراد به کتابخوانی صورت گرفته است تا اگر مردم رغبتی برای مراجعه به کتابخانه ندارند حداقل برنامه‌ای پیاده شود کتاب و کتابخانه در بین مردم راه پیدا کند. از جمله این طرح‌ها می‌توان به ۱. سبد کتابشهر (شهرداری تهران)، ۲. کتاب مترو، ۳. چیترا (خرید کتاب در مبدأ، پرداخت هزینه کتاب در مقصد به شرط بازگشت کتاب)، ۴. کتاب مسافر (گردش کتاب در بین افراد مختلف)، ۵. پیک مهر (وزارت کشور) و ۶. کتابخانه‌های باز (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی) اشاره کرد.

قرار دادن قفسه‌های کتاب در اماکن و مناطق شهری اقدامی است برای ترویج فرهنگ کتابخوانی و حضور کتاب در زندگی اجتماعی مردم. این طرح که در بعضی کشورها به شکل‌ها و نام‌های مختلف اجرا می‌شود شامل قراردادن کتاب در قفسه‌های مخصوص و نصب آن‌ها در محل‌های پر تردد است. در واقع این قفسه کتاب همانند یک کتابخانه عمومی کوچک و دارای کتاب‌هایی از همه موضوعات است. در کشور ایران نیز چند سالی است که این طرح با نام «ایستگاه مطالعه» توسط

نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور با هدف ترویج فرهنگ مطالعه مفید راه‌اندازی شده است. نوشتار حاضر بر آن است ضمن معرفی این طرح، به تاریخچه و روند شکل‌گیری آن در کشورهای مختلف از جمله ایران بپردازد.

کتابخانه‌های عمومی رایگان مستقر در فضای باز

تاریخچه و روند شکل‌گیری

شکل‌های بسیار ابتدایی قفسه عمومی کتاب در سال ۱۹۹۱ توسط کلگ^۱ و گوتمان^۲ ایجاد شد. مجموعه‌ای از قفسه‌های کتاب با عنوان «کتابخانه‌های در فضای آزاد رایگان» در اواخر دهه ۱۹۹۰ در دارمستد^۳ و هانور^۴ آلمان ایجاد شد. در سال ۲۰۰۲ بنیاد جامعه بن^۵ بودجه‌ای را برای ایده «کتاب‌ها در بیرون - کتاب‌ها در فضای باز» به تریکسی رویک^۶ اعطا کرد و از این زمان مفهوم کتاب‌ها در فضای باز به طور گسترده رواج یافت. قفسه عمومی کتاب توسط بسیاری از سازمان‌ها (افراد، بنیادها، انجمن‌های مدنی و غیره) پشتیبانی مالی می‌شود.

معرفی و شناساندن قفسه عمومی کتاب، ارائه هدف‌ها و انگیزه‌های ایجاد آن و همچنین مشخصات کاربری قفسه‌های عمومی کتاب در سال ۲۰۰۸ طی مطالعاتی در دانشگاه بن مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که این طرح جایگزینی قابل ملاحظه برای کتاب‌فروشی‌های مرسوم است. در واقع هدف قفسه‌های عمومی کتاب همچون کتابخانه نیست به این معنی که مساوی با مبادله نظیر به نظیر کلاسیک نیست اما آن‌ها قطعاً نشان‌دهنده انتقال داوطلبانه کالا هستند. همچنین بررسی‌ها نشان داد که کاربران بر این باورند که استفاده منظم از قفسه‌های عمومی کتاب می‌تواند الگویی برای ارائه کالاهای مطلوب دیگر باشد. پذیرش قفسه‌های عمومی کتاب از سوی کاربران منجر به انتشار سریع آن در سراسر کشور آلمان شد. مشخص شده است که با دوام و مقاوم‌تر ساختن این قفسه‌ها در برابر

حوادث طبیعی همچون طوفان و... باعث استفاده بیشتر آن‌ها می‌شود.

قفسه کتابی که در یک فضای محافظت شده قرار دارد نیازی به حفاظت در برابر شرایط آب و هوایی ندارد. در ایالات متحده، وجود قفسه‌های عمومی کتاب با ابعاد کوچک، در مقابل محل سکونت مردم به یک منظره عادی تبدیل شده است که برخی از آن‌ها با عنوان شبکه کتابخانه رایگان کوچک به طور رسمی ثبت شده است (ویکی‌پدیا، ۲۰۱۴).

کتابخانه کوچک رایگان

در آغاز سال ۲۰۰۹ تاد بل^۸ از هادسون^۹، ویسکانسین^{۱۰} امریکا یک محفظه چوبی به عنوان یک جایگاه تعلیم به احترام مادرش که یک معلم قدیمی مدرسه و عاشق خواندن بود ساخت. او جعبه چوبی را با کتاب‌ها پر کرد و آن را در یک صندوق در حیاط جلوی خانه خود قرار داد. جعبه مورد استقبال همسایگان و دوستان وی قرار گرفت، بنابراین او چند تا از این جعبه‌ها ساخت و آن‌ها را به دیگران بخشید. هر یک از این جعبه‌ها نشانه‌ای با عنوان «کتاب‌های رایگان» داشت. ریک بروکس^{۱۱} از دانشگاه ویسکانسین - مدیسون طرح خودساخته بل را دید. بل و بروکس برای رسیدن به اهداف مشترک همکاری‌های خود را آغاز کردند. هر یک از آن دو مهارت‌های مختلفی داشتند. بل به عنوان یک هنرمند خلاق و باتجربه دارای طرح‌های سرمایه‌گذاری ابتکاری و بروکس به عنوان یک جوان و مربی پرورش جامعه با پیش‌زمینه‌ای در بازاریابی اجتماعی. آن‌ها از ایده‌های مختلفی الهام گرفتند:

- پشتیبانی اندرو کارنگی^{۱۲} از ۲۵۰۹ کتابخانه عمومی رایگان در حوالی قرن ۱۹ تا ۲۰
- تلاش‌های خانم لوتی استرنز^{۱۳}، کتابداری که تقریباً ۱۴۰۰ کتاب را از مکان‌هایی در ویسکانسین از طریق «گردش و جابه‌جایی کتابخانه‌های کوچک» بین سال‌های ۱۸۹۵ تا ۱۹۱۴ آورد
- مجموعه‌های «کتاب را بردار، کتاب را جا بگذار» در کافی‌شاپ‌ها و مکان‌های عمومی

■ کیوسک‌های محله و شبکه‌های اجتماعی به اشتراک‌گذاری هدیه
 ■ جنبش‌های توانمندسازی مردمی در سری‌لانکا، هند و کشورهای دیگر در سراسر جهان.

در تابستان سال ۲۰۱۰ اهداف قفسه‌های کوچک کتاب بیشتر روشن شد. الگوهای اصلی همه از مواد بازیافتی ساخته شده بودند. هر کدام از قفسه‌ها منحصر به فرد بود اما همه یک هدف داشتند: تبادل کتاب‌های خوب و دور هم جمع کردن مردم برای اهداف مثبت. نام‌های «زیستگاه علوم انسانی»^{۱۴}، «خانه داستان‌ها»^{۱۵} به زودی از میان رفت و جای خود را به آنچه که بسیاری از مردم آن‌ها را کتابخانه‌های عمومی کوچک رایگان می‌نامیدند تبدیل شدند. هدف این طرح گسترش سواد و عشق به خواندن از طریق مبادلات رایگان کتاب در سراسر جهان و همچنین ایجاد یک حس مشترک با اشتراک‌گذاری مهارت‌ها، خلاقیت و دانایی در میان نسل‌ها است. این طرح با هدف ساختن ۲۵۱۰ کتابخانه کوچک رایگان - به اندازه اندرو کارنگی - و ادامه دادن راه آن، فعالیت می‌کرد.

شکل‌گیری رسمی کتابخانه عمومی کوچک رایگان

هزاران جلد کتاب از طریق این کتابخانه کوچک رایگان به خارج از کافه ایندی^{۱۶} در مدیسون منتقل شد. در تابستان ۲۰۱۰ کتابخانه به خارج از منطقه هادسون ارسال شد. به کارگیری خلاقیت‌های بل در ساختن قفسه‌ها نیازمند تأمین هزینه بود. نجار آمیش هنری میلر^{۱۷} از روستای کشتن^{۱۸}، ویسکانسین، با استفاده از چوب‌های به دست آمده از یک انبار تخریب شده در طوفان به ساختن جعبه‌ها پرداخت. سال ۲۰۱۱ رسانه‌های محلی، منطقه‌ای و ملی به پروژه حیاط خلوت که به یک جنبش تبدیل شده بود توجه کردند. با نزدیک به ۴۰۰ کتابخانه عمومی کوچک رایگان در سراسر ایالات متحده در پایان سال، بنیانگذاران آن دانستند که اکنون زمان تبدیل شدن به

یک سازمان رسمی مستقل بود. در ماه می ۲۰۱۲، کتابخانه رایگان کوچک رسماً به یک شرکت غیرانتفاعی ویسکانسین با هیات مدیره تبدیل شد. در ماه سپتامبر، این شرکت از پرداخت مالیات بر درآمد معاف گردید. در ژانویه ۲۰۱۴، تعداد کل کتابخانه‌های عمومی کوچک رایگان ثبت شده در جهان نزدیک به ۱۵۰۰۰ تخمین زده شد (ویکی‌پدیا، ۲۰۰۹).

کتابخانه کوچک رایگان بیش از ۵۰۰ ساختار ثبت شده در ۵۰ ایالت و در حدود ۴۰ کشور دارد. بیشتر درآمد این کتابخانه‌ها از فروش جعبه کتاب سفارشی که معمولاً در ابعاد عرض ۲۳، عمق ۱۶ و ارتفاع ۲۳ اینچ ساخته شده‌اند حاصل می‌شود. قیمت آن‌ها ۲۵۰ تا ۶۰۰ دلار است (کرچ، ۲۰۱۳). در سال ۲۰۱۰ در وین اتریش قفسه عمومی کتاب افتتاح گردید. در ژوئن ۲۰۱۱ در بازل سوئیس - جایی که در آن بسیاری از کافی‌شاپ‌ها و دیگر مکان‌ها میزبان قفسه‌های باز هستند - از یک قفسه عمومی کتاب رونمایی شد (ویکی‌پدیا، ۲۰۱۴).

ایستگاه مطالعه

تاریخچه و روند شکل‌گیری

طرح «ایستگاه مطالعه» یکی از برنامه‌های نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور برای عمومی نمودن و ارتقای سرانه مطالعه مفید در راستای تحقق رهنمودهای مقام معظم رهبری و به منظور ترویج فرهنگ مطالعه در مناطق مختلف کشور و ترغیب افراد به سمت کتابخوانی است (سایت ایستگاه مطالعه^۱). طرح ملی ایستگاه‌های مطالعه همزمان با فرارسیدن دهه مبارک فجر انقلاب اسلامی در تاریخ ۱۶ بهمن ماه سال ۱۳۹۱ توسط نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور اجرا شد. کتاب‌ها در این طرح برای افرادی طراحی شده است که چندان اهل مطالعه نیستند، بدین معنا که ابتدا با توجه به تحقیقات و بررسی‌های پیشین، نیاز مطالعاتی افراد جامعه شناسایی شده و کتاب‌هایی

کم حجم که به لحاظ موضوعی متناسب با ذائقه عمومی جامعه می باشد انتخاب می گردد و در مکان های پر تردد شهر در اختیار افراد جامعه قرار داده می شود. پانزده عنوان کتاب مفید، شامل پنج عنوان کتاب کودک و نوجوان و ده عنوان کتاب مخصوص بزرگسالان است. کتاب های کودک و نوجوان عبارت است از یک عنوان مخصوص کودکان دبستانی، یک عنوان ویژه کودکان سال های آغاز دبستان و یک عنوان برای کودکان سال های پایانی دبستان، یک عنوان نیز مخصوص نوجوانان مقطع راهنمایی و عنوان دیگر خاص نوجوانان مقطع دبیرستان لحاظ شده و کتاب های بزرگسالان با موضوعاتی نظیر دین، داستان، شعر، خاطره و طنز، خانواده، تاریخ، اندیشه، علوم و فنون، ادبیات و دانستنی های عمومی و دو عنوان برای بزرگسالان با تحصیلات کمتر از مقطع راهنمایی در نظر گرفته شده است. این کتاب ها به صورت ماهانه تعویض و به روز می شوند. در این طرح هر فرد می تواند با مراجعه به ایستگاه، کتاب مورد علاقه خود را انتخاب و در محل ایستگاه و یا هر محل دیگری مطالعه کرده و حداکثر پس از پانزده روز به همان ایستگاه یا هر یک از ایستگاه های مطالعه در سراسر کشور و یا به یکی از کتابخانه های عمومی تحت پوشش نهاد کتابخانه های عمومی بازگرداند. در قسمت پایین هر ایستگاه مطالعه، محلی برای بازگرداندن کتاب های مطالعه شده تعبیه شده است که در این محل افراد می توانند پیشنهادهای خود را برای اجرای بهتر این طرح ارائه نمایند. چنانچه فردی علاقه مند به خرید کتاب باشد می تواند با پرداخت مبلغ دو هزار تومان برای هر جلد کتاب به حساب ۱۲۳ کتاب مورد نظر خود را خریداری نماید.

این ایستگاه ها کتابدار ندارند و مردم می توانند مستقیماً به قفسه ها مراجعه کنند و متناسب با علاقه شان کتاب بردارند. این کتاب ها عمومی هستند و از جهت محتوایی، اقشار مختلف جامعه را در بر می گیرند. پایگاه اینترنتی www.imketab.ir جهت مشاهده جدیدترین اخبار پیرامون ایستگاه های

مطالعه می‌باشد که آدرس و نشانی کامل تمامی ایستگاه‌های سراسر کشور نیز در آن موجود است. از ویژگی‌های این سایت، نمایش مکان ایستگاه‌ها بر روی نقشه گوگل مپ^{۲۲} است. طرح ایستگاه کتاب از جمله بسترهایی است که می‌توان فرهنگ صدقه کتاب را در کشور احیا کرد. در روند اجرای طرح ملی ایستگاه مطالعه سعی شده است برای استقرار ایستگاه‌های مطالعه اماکن عمومی پرتردد انتخاب و تأیید شوند که طی ۴ فاز اجرا شده تا کنون در ۱۳ نوع مکان عمومی از قبیل بیمارستان‌ها، بانک، پایانه‌های اتوبوس بین شهری، فرودگاه‌ها، راه آهن، استانداری، فرمانداری و شهرداری‌ها، ادارات پست، ثبت احوال و تأمین اجتماعی، ادارات آموزش و پرورش، مجتمع‌های قضایی و... سازه‌های ایستگاه مطالعه مستقر شده‌اند.

اهداف

- آوردن کتاب به میان اقشار جامعه
- افزایش سرانه مطالعه
- ترویج مطالعه مفید، مؤثر و کاربردی
- ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی
- افزایش سطح تماس مردم و کتاب
- هدایت افکار عمومی و جزیان‌سازی فکری
- دسترسی آسان به منابع اطلاعاتی جدید و مفید و مورد علاقه شهروندان در مراکز پر رفت و آمد
- افزایش گرایش شهروندان به استفاده مفید از وقت
- افزایش یک جلد به میانگین تعداد کتابی که ایرانیان در یک سال مطالعه می‌کنند

مزایا

- دسترسی بیشتر افراد جامعه به کتاب
- رایگان بودن دریافت و مطالعه کتاب برای استفاده کنندگان
- وجود کتاب‌ها بر اساس مقاطع تحصیلی و متمایز کردن آن‌ها بر این اساس

نقاط ضعف

- مفقود شدن و عدم بازگشت کتاب
- فرسودگی و مستعمل شدن کتاب‌های برگشتی
- عدم حضور کتابدار به منظور راهنمایی استفاده کنندگان
- عدم اطلاع‌رسانی گسترده در راستای معرفی طرح
- تعداد کم و یا نبود ایستگاه‌ها در برخی نقاط کشور
- عدم مجموعه‌سازی ایستگاه‌ها بر اساس علائق اقشار جامعه
- عدم نظرسنجی از افراد جهت به‌روزرسانی و تعویض کتاب‌ها
- تمرکز ایستگاه‌های مطالعه تنها در مکان‌های پرتردد شهرها و عدم وجود آن‌ها در مناطق

محروم و روستایی

گرچه چند سالی از راه‌اندازی و افتتاح رسمی طرح ملی ایستگاه مطالعه می‌گذرد اما این طرح هنوز در ابتدای راه است و برای توسعه و دستیابی به اهداف خود نیازمند مشارکت و یاری همه اقشار جامعه است. معرفی این طرح از سوی کتابداران، کتابخانه‌های عمومی، نشریات و رسانه‌های مجازی و چاپی محلی به صورت خبر، گزارش، آگهی و ارسال تبلیغات، برای جذب مشارکت مالی و امکانات پشتیبانی از دستگاه‌های میزبان سازه‌های ایستگاه، گام‌های مؤثری در راستای توسعه و گسترش این طرح در جامعه می‌باشد. ●

نمونه‌ای از ایستگاه مطالعه در کشورهای مختلف

● نیویورک

● ایران

● ویسکانسین امریکا

● بن آلمان

● دورست انگلستان

● بن آلمان

سپاسگزاری

نویسنده مقاله مراتب تقدیر و سپاسگزاری خود را نسبت به جناب آقای مهدی تاج‌الدین کارشناس مسئول طرح ایستگاه مطالعه در نهاد کتابخانه‌های عمومی استان تهران و دوست خوبم سرکار خانم خدیجه مرادی بابت بازبینی متن و بیان دیدگاه‌های خود ابراز می‌دارد.

پی‌نوشت‌ها:

- 1 . Clegg
- 2 . Guttman
- 3 . Darmstadt
- 4 . Hannover
- 5 . Bonn community foundation
- 6 . Trixy Royeck
- 7 . http://en.wikipedia.org/wiki/public_bookcase
- 8 . Todd Bol
- 9 . Hudson
- 10 . Wisconsin
- 11 . Rick Brooks

۱۲. آندرو کارنگی (۱۸۳۵) (Andrew Carnegie ۱۹۱۹) سرمایه‌دار و نیکوکار اسکاتلندی تبار

امریکایی بود. کارنگی بیشتر ثروت خود را صرف تأسیس مؤسسات سودمند همگانی مانند کتابخانه‌ها و مدارس و دانشگاه‌ها (همانند دانشگاه کارنگی ملون) کرد. وی در مدت عمر خود ۳۰۰۰ کتابخانه عمومی (همانند کتابخانه مرکزی سیاتل) تأسیس نمود، و قریب ۳۵۰ میلیون دلار صرف ساخت اماکنی همچون تالار کارنگی و حمایت از برنامه‌های فرهنگی نمود (ویکی‌پدیا، ۲۰۱۴)

- 13 . Lutie Stearns
- 14 . Habitat for the Humanities
- 15 . House of Stories
- 16 . Indie coffee
- 17 . Amish carpenter Henry Miller
- 18 . Cashton
- 19 . kirch
- 20 . Basel
- 21 . <http://www.imketab.ir>
- 22 . Google map

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

معرف زاده، عبدالحمید؛ ایرجی، شهرزاد (بهار ۱۳۸۹). بررسی عوامل ترغیب کننده و بازدارنده مطالعه در میان مراجعان کتابخانه‌های عمومی شهرستان ماهشهر. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی. ۱۶ (۱): ۱۴۳-۱۷۰.

ویکی‌پدیا، آندرو کارنگی (۲۰۱۴). (بر خط). در دسترس:

http://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D9%86%D8%AF%D8%B1%D9%88_%DA%A9%D8%A7%D8%B1%D9%86%DA%AF%DB%8C

مشاهده شده در ۲۹ تیر ۱۳۹۳.

Kirch, Claire (2013). Building Momentum for Little Free Libraries. Available at: <http://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/libraries/article/55891-building-momentum-for-little-free-libraries.html>. Accessed July 5, 2014.

Wikipedia, Little Free Library (2009). (On line). Available at: http://en.wikipedia.org/wiki/Little_Free_Library. Accessed June 12, 2014.

Wikipedia, Public bookcase (2014). (On line). Available at: http://en.wikipedia.org/wiki/public_bookcase. Accessed June 12, 2014.

<http://www.imketab.ir>